

РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА – QUO VADIS?

Увод

У овом раду се на основу Куновог (Thomas Samuel Khun) поимања научне парадигме и Поперовог (Karl Popper) поимања хипотетичке дедукције, желе истаћи одређене фазе у развоју географије оваплоћене у регионалној географији и њихова аналогија у српској географији, а посебно српској регионалној географији. Полазећи од претпоставке да се у развоју сваке науке издвајају периоди и раздобља сагласности и неслагања у гледиштима на одређене научне проблеме, у делу *The Structure of Scientific Revolution*, објављеном 1962. и допуњеном 1970. године, Кун је разрадио идеју о научним револуцијама и парадигмама², која се уз дозу објективне критике, може применити на географију и њену субдисциплину регионалну географију. По Куну свака парадигма пролази кроз пет основних фаза:

1. Предпарадигматски период, када не постоји опште прихваћен консензус по питању одређеног научног проблема у теоријском смислу.

2. Период развоја када се издиференцира једна или више школа које потискују остале. Парадигма је у суштини још отворена, са низом неразјашњених питања која заокупљају стручну тј. научну јавност.

3. Период када влада једна парадигма (она је неприкосновена а главни задатак научника је да се баве проблемима унутар парадигме) и када се знање на претпостављеној теоријској основи непрекидно увећава.

4. Постпарадигматски период је време када се у теорији и пракси знања јављају диспропорције и први знаци могућег одбијања парадигме.

5. Период кризе, када се постојећом парадигмом одређени научни проблеми и задаци не могу детерминисати те се стварају услови за развој нове парадигме тј. научне револуције.

Кунов концепт о научној револуцији, која се одвија по принципима смене парадигми је шесдесетих и седамдесетих година прошлог века ушао географију и њене поједине дисциплине. Могу се навести бројни примери којима би се, на темељу Кунових идеја, утврдило да су се нека ранија схватања о одређеним појавама и процесима у геопростору, замењена новим. У модерној географији најчешће се говори о три до пет парадигми.³

¹ Др Драгутин Тошић, ванредни професор, Географски факултет, Београд.

² Парадигма – према Т. Куну је теорија према којој се све "равна", односно владајућа теорија у некој области науке (по Платону – узор образци). Под научном револуцијом Кун подразумева осуство континуитета у "расту знања" то објашњава чињеницом да је историја знања испрекидана и да је често чине драстични преокрети. Томе се може придодати и Поперово мишљење да је научник који ствара по начелим општеприхваћене, или се слепо придржава парадигме која траје или је започела западати у кризу, обичан плашљивац који се задовољава решењима у унапред задатим теоретскометодолошким оквирима.

³ Амерички географи неомарксистичког погледа на географију М.Е. Harvey и В.Р. Holly издвојили су пет парадигми које су обележиле развој географије и то: *парадигму природног детерминизма, парадигму посибилизма, парадигму природног и културног пејсажа, хоролошку парадигму и парадигму просторне*

Регионална географија између хорологизма и нове географије

У току свог развоја географија је, као и већина наука и научних дисциплина, претрпела значајне промене. Оне су изражене у теоријском концепту и методологији. У развоју модерне географије најупечатљивије промене врше се половином 20. века. То време се карактерише критиком и напуштањем „традиционалне“ географије и развојем и прихватањем „нове географије“. Како је тежиште интереса и једне и друге географије био процес регионалне диференцијације и регионалне интеграције геопростора, којим се бави регионална географија, тако се може рећи да се у његовом поимању преламају и рефлектују проблеми географије. Условно, може се говорити о традиционалној и модерној регионалној географији. Традиционална географија темељила се на регионалној географији која се током 19. и у првој половини 20. века развијала на идејама К. Ритера (С. Ritter), Видал де ла Блаша (Vidal de la Blache), А. Хетнера (А. Hettner) и њихових следбеника. Нова географија чије основе поставља Ф. К. Шефер (Fred Kurtt Schaefer), тежиште свог научног интереса ставља на општу географију ослањајући се при том на просторни, системски и еколошки концепт.

Традиционална, на хоролошком принципу заснована регионална географија због својих теоријскометодолошких слабости доживљава постепену критику и постепено се у научној јавности напушта. Њена вредност своди се на информативну и образовну сферу. Осамдесетих година двадесетог века у светски значајним географским школама јавља се идеја о новој регионалној географији, која ће почивати на новим епистемолошким, онтолошким и методолошким основама из којих је произашло ново поимање регије. Иако се подела географије на општу и регионалну јавила још половином осамнаестог века, дуализам на том пољу је до пуног изражаја испољен половином 19. века и тараје готово до осамдесетих година 20. века, његове последице се осећају до данас. Под утицајем рационализма темеље регионалне географије поставио је немачки географ К. Ритер⁴. Идеју о регионалној географији под утицајем посибилизма прихватају француски и британски географи, а амерички под утицајем прагматизма. Руски географи граде своју специфичну регионалногеографску школу у којој је до великог изражаја долазио дуализам на релацији физичка – друштвена географија односно „ланшафтоведеније“ – економско рејонирање.

Карл Ритер дефинише регију као *јединствену и непоновљиву целину у којој постоји јединство између природе и човека*. Регија је хоролошка јединица коју чини конкретан географски простор са својим садржајем. Земљина површина је хетерогена и сачињена је од више регија. Регија је настала у процесу адаптације човека, организованог у друштва, одређеним природним условима⁵. Следбеници те идеје систематизују према величини и садржају у хијерархијски успостављен и издиференциран систем.

организације. Према истим ауторима нова географија започиње у тренутку напуштања хоролошке парадигме (хоролошку парадигму посматрају кроз поимање хорологизма од стране А. Хетнера и његових следбеника) и прихватања функционалне парадигме која у средиште својих интереса ставља просторну организацију.

⁴ К. Ритер у географији прихвата *Gestalt* теорију тј. теорију целине, према којој Земљу посматра као целину - више од простог скупа делова. Делове чине природа и њој адаптирана људска друштва. Полазећи од те претпоставке он географију поистовећује са науком о Земљи што сублимира у кованици *Erdkunde*.

⁵ Том схватању регије се замера природни детерминизам и историцизам.

Француски географ Видал де ла Блаш прихвата основне идеје свог претходника, али их обogaђује посибилистичким тумачењем односа човека и природе. Полазећи од хипотезе да човек и природа чине недељиво јединство, он тврди, да људске заједнице прилагођавају свој начин живота природном окружењу, али да то прилагођавање условљава стварање специфичних социјалних група чије се деловање испољава у физиономији земљине површине, односно пејсажу. Културни пејсаж чини специфичну и непоновљиву просторну јединицу крај – *paus*, тј. регију - *la région* у којој су сублимирани заједнички утицаји на релацији природна средина – социјалне групе који трају у времену (Vidal de la Blash, 1911). Увођењем димензије времена, он уводи индуковани историјско-географски модел. Регија, као просторновременска категорија обликована у интеракцији природа – друштво, је фундамент географије. Географску регију (*région géographique*) сачињава јединство природног (*région naturelles*) и културног (*région historiques*) региона односно природне и културноисторијске регије. Следбеници те идеје, тј. школе *географије човека* граде херменеутичку спиралу природа, човек, социјална група, пејсаж, регија.⁶

Изузетну улогу у развоју класичне регионалне географије је имао и немачки географ А. Хетнер. У духу неокантизма, Хетнер прихвата „*Gestalt*“ теорију, али сматра да целину „*Erde*“ чине делови „*Länder*“ (земље – не у политичком смислу, односно регије), те су они предмет нове географске дисциплине коју назива „*Länderkunde*“ тј. регионална географија. По Хетнеру, предмет, а уједно и круцијални задатак регионалне географије, је издвајање хоролошких јединица које одликује индивидуално јединство остварено у условима међудејства природних и друштвених фактора. Земљина површина се у том садејству диференцирала на хоролошке јединице различите просторне и друштвене величине тј. земље или регије. У овој тврдњи се види да Хетнеров хорологизам у себи садржи елементе касније развијених и у регионалним наукама примењених, теорија комплексности и системности. Задаци географије, по том схватању су *идентификација, класификација и типологија регионалних целина*. Хетнер пише „географија је наука о размештају, положају и испуњености простора различитим садржајима“ и она је у том смислу „просторна наука као што је историја временска“⁷. Упоредо са овим у Немачкој развијала се идеја о географији као науци о ландшафту који неки аутори поистовећују са пејсажом (*Landschaftskunde*) из које ће касније произаћи еколошки концепт.

Хетнерове идеје, у америчку географију, је пренео Р. Хартшорн (R. Hartshorne). Он је географију, пре свега, схватио као науку која се бави описивањем и просторном диференцијацијом земљине површине. Регија се третира као јединствена и непоновљива просторна целина коју географија методом регионализације издваја, описује и објашњава. По њему регија је „конкретна стварност која је ушла у историју“. Уствари она је производ, мање или више хармоничног односа становништва – друштва са физичким и биотичким обележјима окружења, који јој осигурава хомогеност. Теоријскометодо-

⁶ Проблемима развоја традиционалне француске регионалне географије велику пажњу је посветио G. Wackermann, у књизи *Géographie régionale*, у поглављу *De la région traditionnelle à l'approche actuelle de la géographie régionale*. Види: *Géographie régionale*, Universités géographie, Ellipses édition, Paris, 2002.

⁷ Руски географ Д. Н. Замятин је извршио анализу хоролошког концепта у географији и дао перспективу његове примене. Посебно је анализирао везу хоролошког поимања Ритер – Рифтхофен – Хетнер. Види: *Методологический концепции в географии*. Известия АН. серия географическая, 1999. Но. 5, с.7-16.

лошка основа Хартшорнове географије и регионалне географије изнета у делу *The nature of geography* (природа географије), се ослања неокласицизам и неопозитивизам и у суштини инсистира у тражењу општег у посебном и издвајању, опису и класификацији регионалних целина на темељу стереотипа унапред постављене схеме у чијој основи је тзв. *структурни функционализам*. Идентичних или сличних ставова у погледу схватања регије и регионалне географије било је и у другим географским школама. Регионалној географији је даван искључиво синтетички карактер, којим је она обезбеђивала јединство географије, па је као таква сматрана круном или краљицом струке. Основна замерка таквом концепту регије и регионализације је у томе што се он заснива на сакупљању, сређивању и класификацији индикатора и когнитивној дескрипцији; другу групу круцијалних проблема чине неуједначеност принципа типологије, назива и хијерархије регионалних таксона⁸; трећа група проблема везана је за статичност регионалних структура и сл; следећа група питања је везана за могућност комплексне синтезе, од стране једног научника – регионалног географа, резултата до којих су аналитичко-синтетичким поступком дошли научници усмерени у поједине географске дисциплине (постоји ли универзални географ и сл.), четврта група питања је придржавање стереотипа тзв. Керовог система⁹. *Регионални географи су кризу регионалне географије оправдавали кризом географије, а не кризом хоролошког принципа односно кризом хоролошке парадигме*. Ипак, главни разлози, кризе и постепеног и делимичног напуштања хоролошке парадигме у регионалној географији произашли су из нових процеса који својом динамиком трансформишу геопростор¹⁰. Они се нису могли тумачити са аспекта хорологизма у складу са стереотипом класичне географије, кроз анализу размештаја (даљинске и површинске релације, математичко географски положај, топографски смештај, испуњеност простора природним и друштвеним садржајима и сл.) елемената структура датих територија. Класичним регионалногеографским приступом базираном на условном и формалном хомогенизму, чија је суштина опис и класификација регија издвојених на основу формалне једнородности једне или више особина (формалних регија), нису се могли детерминисати бројни процеси који су по својој структури најчешће хетерогени. Потреба реалног сагледавања општих трендова развоја хетерогених и динамичних форми регионалног окупљања и диференцијације геопростора захтевала је

⁸ Ради лакшег разумевања појединих таксона, на амстердамском конгресу Међународне географске уније 1938., усклађена је терминологија регионалногеографских таксона за немачки, француски и енглески језик, која у пракси није заживела. Треба нагласити да је на том конгресу узео учешће и Б. Ж. Милојевић – регионални географ, са рефератом *Le ville Sabac et ses environs*.

⁹ Јован Ђ. Марковић иза кога су остале бројне студије и универзитетски уџбеници, у раду „*Домети и проблеми (регионалне) географије Југославије*“, изнетом на научном скупу „*Теорија и методологија регионалне географије*“ одржаном у Јубљани 1986. године, при приказу монографија о тадашњим републикама СФРЈ, између осталог пише: „су само општегеографске компилације, мање или више успешни географски прикази, стручни и аналитички, само покушаји синтетичких приказа регија и комуна“. Анализе монографија и „регионално-географских студија“ махом потврђују „да се у ширини губи дубина, а у дубини ширина“.

¹⁰ Мисли се на индустријализацију, терцијаризацију, глобализацију светске привреде, и урбанизацију са мултиплицираним и диверзификованим просторним, временским и социоекономским формама испољавања. Нови приступ истраживању простора своди се на: анализу простора (истраживање просторних структура), оцену простора с друштвено корисног гледишта (укључујући и будући развој) и указивање на алтернативне смерове просторног развоја као основу за сврсисходну развојну политику и просторно планирање.

и нови приступ њиховом истраживању. С тога, структура простора све више се посматра кроз улогу - функцију и значај веза - процеса који је условно хомогенизују. Консеквентно томе, полази се од хипотезе да разнородни елементи структуре простора, снагом процеса који се између њих одвијају, могу бити повезани у хомогену и функционално кохерентну целину, и обрнуто, условно хомогене просторне структуре могу бити диференциране у посебне функционалне регионалне целине. Истраживање нови процеса захтева нову теоријскометодолошку основу тј. нову парадигму оваплоћену у кованици *теоријска* или *нова географија*. У основи те парадигме је *процесни функционализам*¹¹.

Међу првима који одбацују сумативизам и конвенционализам у географији је К. Ф. Шефер. Уз критику Хартшорнове „природе географије“, он се залаже за системско-генерализујући приступ и дедуктивни метод у истраживању просторних структура, утврђивањем законитости њиховог досадашњег развоја и предвиђања будућег. Полазећи од чињенице да су елементи структуре простора повезани бројним везама, тврди да је географија наука о просторним везама не улазећи у њихов карактер. Сличан став имао је и Е. Улман (E. Ullman). Он је, руководећи се значајем транспортних токова у хомогенизацији економског простора и улоге секундарних центара у организацији града, закључио да су просторне интеракције фактор функционалне хомогенизације геопростора. Вилијам Бунге (W. Bunge, 1962)¹², амерички географ залажући се за квантификацију и егзактност у географији, ношен вером да географски ставови изведени из логике математичких принципа подижу географију на висок степен егзактности и систематичности, обједињује ставове Улмана и Шефера и тврди да конфигурацију простора чине елементи и везе - процеси које се међу њима одвијају, односно да се квалитетом и карактером веза успостављају односи међу елементима регионалних структура. Такође, закључује да се делимитацијом просторних веза и односа, путем математичких метода, могу одредити границе регија, које су јасне као „оштрица бријача“. Бунге је дао значајан допринос у тумачењу условне хомогености и хетерогености регионалних структура, детерминацији географских таксона и њихове хијерархије. Паралелно са овим у совјетској конструктивној географији коришћени су егзактни математички и статистички методи. Један од најпознатијих немачких теоретичара географије и заговорник совјетске конструктивне географије, Е. Неф (E. Neef), полази од чињенице да је географска средина саткана у сложенем деловању анорганских, биолошких и друштвених елемената и фактора, и да се њена структура може детерминисати елементарном и комплексном анализом. Уводећи у географију прецизне логичке форме аксиоматског типа (аксиоми хорологизма и функционализма), ради лакшег сагледавања „истине“ тј. суштине географске средине и њене регионалне диференцијације, залаже се за посебне поступке елементарне и комплексне анализе којима се регионалне целине рашчлањавају, да би се открили елементи њихове структуре и везе које их обједињују.

¹¹ То је време уласка географије у *функционално-процесну* фазу развоја, базирану на чињеници да се брзи социоекономски процеси, или пак они који се одвијају на релацији друштво - геопростор, не могу објашњавати старом методологијом, те се сходно и синхроно њиховој динамици мора изнаћи нова. У истраживања се уводе квантитативне методе и модели. Прихватају се и разрађују основни постулати Берта-ланфијевог системског приступа, логика саморегулацијских система Н. Виернерија, Шанонове теорије информација и сл. Регија је систем односно процес.

¹² W. Bunge, *Teoretikal geography*, Lund, 1962.

За разлику од Бунгеа и његових следбеника англосаксонских географа Неф сматра да се математички модели не могу *a priori* користити при објашњавању сложених процеса који се одвијају у географској средини. Познати француски географ Пол Клавал (Paul Claval) закључује да математички модел постаје циљ, а не метод у истраживањима англосаксонских географа.

Ипак, у основи *функционалнопроцесног приступа* је концепт *нодалне регије*. Концепт нодалне регије заснива се на утврђеној чињеници да градска насеља својим деловањем утичу на регионалну интеграцију и диференцијацију природно-еколошки, социоекономски, насеобинско-демографски, физиономски и функцијски хетерогеног простора, стварајући специфичне просторне системе које се називају нодалне или функцијске регије. Он је дошао до изражаја у условима убрзане урбанизације, коју одликује изразита концентрација становништва и функција у градовима и њиховим окружењима тј. у условима стварања нових регионалних структура – *градских регија*, *чије се просторно и временско устројство заснива на компатибилности, комплементарности и регионалној интегративности града са насељима ближе и даље околине*¹³. Нодална регија је простор функционалне интеграције града и насеља његовог поља утицаја. Представља отворен и динамичан систем. Најчешћа форма тих регија су функционалноурбани региони. У развоју наведеног концепта значајну улогу дали су немачки, француски, англосаксонски и совјетски односно руски географи. Предпарадигматски период тог концепта налази се у теоријскометодолошком континуитету Тинен, Кол, Кристарлер и њихови следбеници.

С обзиром на то да основни постулат нове географије тврди да регионализација представља један од задатака географских проучавања, али и истовремено регију третира као субјект, објект, средство – инструмент и метод политике просторног и регионалног планирања, јавила се идеја конституисању *регионалних наука* коју је утемељио Валтер Ајзард (W. Isard). Он сматра да се комплексна регионална истраживања могу вршити обједињавањем тополошког, географског, социјалног и економског поимања простора, па *регију* дефинише као *субпростор социоекономског временпростора*. Слична полазишта имали су и француски географи и економисти који су прихватили поделу регија на условно *хомогене* (*région homogènes*), *поларизацијске* (*région polarises*) и *планске* (*région opérationelle*).

Како претходно изнети ставови указују на мозаик више условно сличних концепција које у фокус стављају регије као инструменте и циљеве функционалне организације, може се рећи да их обухвата тзв. *парадигма организације простора*. У складу са њом регија се посматра као предмет *научне спознаје* (истраживање и анализа)¹⁴; *као инструмент просторне анализе*; *као инструмент организације и друштвене акције у простору*. У лепези нових схватања регионалне диференцијације и регионалног оку-

¹³ Ретроспект развоја концепта нодалних регија, а као и форми њиховог просторновременског испољавања, дао је Д. Тошић у раду „*Град у регији*“, Гласник Географског друштва Републике Српске, св.4, Бања Лука 1999. Исти аутор је посебну пажњу посветио просторно-функцијским везама и односима као факторима делимитације функционалних регија у раду „*Просторно-функционални односи и везе и урбаним регијама*“, Архитектура и урбанизам, бр. 7. ИАУС, Београд 2000.

¹⁴ Постоје и они који постављају питање: *Да ли је регија објективна просторно-временска категорија или је пак виртуални производ и умишљај регионалних географа и „регионалаца“ других научних усмерења?*

пљања односно регионалне организације простора све више се говори о: *регији као локалном одговору на глобалне капиталистичке процесе; о регији као жарошћу идентификације; о регији као медију (физичкој основи) социогеографских интеракција*¹⁵. Дакле регија, регионализам и регионализација излазе из оквира географије и добијају значења општенаучног погледа на свет и општег метода. У прилог тој парадигми иду и речи М. Радовановића који каже „*регионализам је један од основних приступа и принципа научног познавања просторног диференцирања и интегрисања, развојног усмерења, планирања и уређења географског простора*“ (Радовановић, 1993-4 : 67)¹⁶. Савремена регионализација све више добија и политичку тј. политичкогеографску конотацију. Политичка регионализација бави се, на једној страни, проблемима организације регија унутар држава (политичке, економске и културне аутономије) или регионалних асоцијација (Европа регија), а на другој, глобалним процесима полазећи од хипотезе да је Свет јединствена и кохерентна физичка, социоекономска и еколошка целина. Често се каже, да су савремене политичка, економска и географска регионализација у функцији глобализације.

У прилог парадигме просторне организације говоре и чињенице да су у Европској унији утврђена функционалноинтеграциона подручја и мултимодуларни коридори који ће интензивније повезивати градске центре и допринети стварању интегралног полиструктурног урбаног система уједначене хијерархије и јаким просторних и функцијских веза. У оквиру програма *INTERREG* за најкохерентнији модел децентрализације и уравнотеженог развоја уније, предложен је модел европских метрополитанских развојних ареала *MEGAs* (Metropolitan European Growth Areas). Такође, чињеница је да су инструменти полицентричног и уравнотеженог развоја Уније регионални системи организовани у сложен хијерархијски систем *NUTS* (Nomenclature des Unites territoriales statistiques).

Хоролошка парадигма у српској регионалној географији

У српској географији још не постоји јединствен став о теоријским и методолошким оквирима њене субдисциплине регионалне географије нити о континуитету њеног развоја. Поједини аутори, а посебно М. Васовић, су мишљења да су основе научне регионалне географије у Србији постављене у комплексним истраживањима Ј. Цвијића Балканског полуострва и његових делова тј. регионалних целина¹⁷. Иако у Цвијићево доба није било јасно изграђених критеријума регионализације, нити теоријскометодо-

¹⁵ Опширну анализу и приказ схватања регије у условима „нове географије“ приредио је Милан Вреск у делу „Увод у географију – развој – структура и методологија“. Школска књига, Загреб 1997.

¹⁶ М Радовановић: *Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима на Србију*, Зборник радова, ГИ „Јован Цвијић“, књ. 44-45. Београд 1993-94.

¹⁷ Подробну анализу развоја српске регионалне географије дао је професор Милорад Васовић у радовима „*Регионална географија с посебним освртом на њен развој у Србији*“. Развој и примена географске науке у Србији за протеклих девет деценија, Одсек за географију и просторно планирање ПМФ-а Универзитета у Београду, Београд 1985. и у раду „*Регија и регионализација у географији*“. Географска структура и регионализација Србије, Географски институт Јован Цвијић, Посебна издања, књ. 51, Београд 1997.

лошке основе за њен развој (у осталом Цвијић не користи термине регија и регионализација), за његово дело и истраживачки поступак може се рећи да су поставили темељ српској регионалној географији. У непоновљивом Цвијићевом делу сублимирана су схватања јединства природе и човека организованог у друштва који су поставили К. Ритер и А. Хетнер и о међусобним утицајима природе и човека - друштва у обликовању географског пејсажа, за које се залагао В. де ла Блаш. На темељима Цвијићевог дела и посибилизма који је прихватио преко француске географије Б. Милојевић је урадио више обимних студија о појединим просторним целинама Србије и Југославије. Његовом делу приписују се недостатак теоријскометодолошке основе, изражен критеријум физиономичности, одређена доза шематизма и дескрипције (Марковић, 1987). Цвијићево и Милојевићево дело морају се посматрати у контексту простора, научне климе и времена настанка. Црвена нит тог вида регионализације у српској географији још траје, а овде ће сврсисходно циљу рада, бити поменута њена примена у радовима М. Васовића и Ј. Марковића¹⁸. У раду „Још један покушај регионализације Србије“ М. Васовић је на темељу традиционалне хоролошке парадигме у духу класичне регионалне географије доследно применио принцип физиономичности и балкански део Србије поделио на пет макрорегиона и 27 мезорегиона. Уз физиономичност установио је и њихова антропогеографска својства. У свом капиталном „Географске области СФР Југославије“ Ј. Марковић је на бази условне симбиозе природног региона и економског рејона издиференцирао простор тадашње државе на регионалне целине различите хијерархије и територијалног обухвата.

Традиционална регионална географија у Србији одржала се до данас и у суштини води је идеја „да је било које географско истраживање и регионално“¹⁹ и да се описни карактер који она даје не може нити треба избегавати ради образовне и културне димензије, међутим по мишљењу аутора овог текста, савремене регионалногеографске студије пате од стереотипа Керовог система и имају карактер географских приказа појединих физиономских или административнотериторијалних целина. Наиме, тим системом, уместо синтезе и интеграције међузависности појединих елемената, остаје се на нивоу инвентаризације и детаљних анализа и класификација регионалних структура. Регионалне студије најчешће нису завршене целовитом синтезом која би била више од збира резултата парцијалних анализа. У српској институционалној регионалној географији физиономичност остаје доминантни оквир делимитације, ограничења или разграничења регија, којим оне добијају формални карактер. Други фактор перзистенције огледа се у анахроном, инсистирању на условној хомогености, конзистентности и компатибилности природе, привреде и становништва, односно у постајању географско-историјског континуитета, раније успостављених просторних целина (Стиг, Бранковић, Рађевина, Ваљевска подгорина, Ужичка црна гора и сл.), иако се зна да је тај континуитет прекинут половином прошлог века са интензивним друштвено-економским

¹⁸ Хорологизам се примењивао у радовима словеначких географа А. Мелика, Ј. Медведа, С. Илешића и хрватског географа В. Рогића. У радовима Рогића до пуног изражаја је дошла детаљна регионализација Хрватске на бази условне хомогенизације физиономских целина, њихових еколошких особина и историјскогеографског континуитета, која је у основи била надградња регионалне географије Видал де ла Блаша.

¹⁹ То полазиште свакако има смисла, међутим често се у име њега, ареали било које појаве или процеса, називају регијама или синонимима за њих.

променама (индустријализација, урбанизација, промене у развоју, кретању и структура становништва и сл.). Аномалије тог типа, постепено се превазилазе у појединим монографијама војвођанских општина, као и у истраживањима појединих „крајева“ у регији Стара Рашка .

Функционална парадигма у српској регионалној географији

Функционалнорегионална парадигма парадигма у нашој географији заживела је седамдесетих година прошлог века. Њен развој је у основи има дивергентан карактер који карактеришу три условно паралелна правца и то: економска регионализација, нодална регионализација и план(ер)ска регионализација. Сва три правца имају крајњи циљ оптималну организацију простора и генерално могу бити делови *парадигме организације простора*. У њихове темеље уграђене су теоријскометодолошке поставке нове географије – системски приступ и егзактне најчешће математичкостатистичке методе. Парадигма организације просторне има своје импликације и у погледима на регионализацију других научних области као што су економија, демографија, урбанизам. Њени постулати су уграђени у бројне теорије регионалног развоја (кружна кумулативна каузалност, полова и осовина развоја, индупол, центар – периферија, регионална децентрализација)²⁰.

Како овде није циљ указивање на све резултате и доприносе српских географа и просторних планера у прихватању и развоју функционалне парадигме и на њој засноване регионализације и регионализма, биће наведени само карактеристични примери. У нашој географији, функционализму као принципу и парадигми у економскогеографском, социјалногеографском и планерском проучавању и организацији простора и на том принципу регионализацији одређену пажњу посвећују: при анализи односа градова и њима гравитирајућих околина О. Савић и Ј. Илић; при анализи функцијске класификације градова Србије В. Ђурић; при истраживању законитости развоја агломерација и агломерацијских система Србије Д. Перишић; при истраживању законитости развоја урбаних агломерација у долини Моравице, М. Спасовски; при тумачењу и анализи града као аутономног система и при тумачењу улога центара раста и развоја у мрежи насеља Србије, А. Вељковић; при детерминисању дневних урбаних система Пчињског округа С. Стаменковић; при утврђивању значаја просторно-функцијских односа и веза у нодалној регији Ужица, Д. Тошић; код утврђивања значаја нодалних центара у функционалној организацији Републике Српске, Р. Гњато; при примени системског приступа у истраживању индустрије Београда, М. Грчић; при одређивању зоне утицаја Новог Сада, М. Бубало; код дефинисања концепције регионалног развоја Србије, Б. Дерић; код одређивања друштвеног и привредног значај Србије, Б. Стојков; код приказа концепција региона и регионализације у планирању и претпоставки њихове примене у процесу регионализације Србије, Јасмина и Дејан Ђорђевић.. Треба нагласити да се у последњој деценији јавља низ радова и истраживачких пројеката који у средишта свог интереса стављају европске регионалне иницијативе користећи се схемама регионали-

²⁰ О значају функционалне регионализације видети у књизи Часлава Оцића „Економика регионалног развоја Југославије“, Економика, Београд 1998.

зације које су конципиране у земљама Европске Уније, уз прилагођавање специфичностима нашег геопростора. И овај вид регионализације, је суочен са проблемима, дилемама и отвореним научним питањима. Наиме, у бројним теоријским разматрањима и на њима грађеним методолошким поступцима постоји већи број међусобно неусаглашених, понекад и искључивих концепција и супростављених ставова и мишљења (Б. Дерић, Д. Перишић, 1996)²¹. Наведеној тврдњи иде у прилог чињеница да у Србији нема научног консензуса о концептима економско-географске, социоекономске, нодалне и планске регионализације!? То је и последица чињенице да нашој географији мањкају теоријски радови који у свој фокус стављају регионализацију и регионализам. То је круцијални проблем географије.

Уместо закључка

О отворености проблема регионалне парадигме у географији најбоље говори актуелност, пре тридесет година, изговорених речи познатог француског географа П. Жоржа, „*Никада достигнути циљ географског истраживања јесте да затвори уочене појаве у завршени простор – регију, ...*“ (P. Georg, 1973: 13)²².

²¹ Дерић, Б, Перишић, Д: *Критеријуми регионализације територије Србије*, Просторно планирање, регионални развој и заштита животне средине, Посебна издања бр. 28. ИАУС, Београд 1996.

²² George, P: *Sociologie et géographie*, Presses Universitaires France, Paris, 1973.